

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗООЛОГІЇ ім. І.І. ШМАЛЬГАУЗЕНА

Копилова Тетяна Валеріївна

УДК 598.293.1:159.929

ВОРОНОВІ ПТАХИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я
(розміщення, чисельність, біологія, господарське значення)

Спеціальність 03.00.08 – зоологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата біологічних наук

АНОТАЦІЯ

Копилова Т.В. Воронові птахи Північного Приазов'я (розміщення, чисельність, біологія, господарське значення). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.08 – зоологія. – Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Київ, 2010.

У дисертації на основі аналізу літературних джерел і власних даних розглянуто сучасне розміщення, динаміку чисельності й біологію 7 видів воронових птахів, що зустрічаються на території Північного Приазов'я. Проаналізовано основні причини зміни чисельності воронових птахів за останні десятиліття. На сьогодні в регіоні гніздиться до 550 тис. пар воронових, проте в несприятливі роки чисельність

сороки знижувалася вдвічі-втричі. Домінуючими видами є сорока, грак і сіра ворона. Виявлено місця розташувань колоній грака й галки в регіоні, більшість з яких є багаторічними стабільними поселеннями.

Проаналізовано фактори, що впливають на строки гніздування, величину кладки й розміри яєць. Уперше на широкому матеріалі вивчено продуктивність розмноження воронових птахів на півдні України. Високі репродуктивні показники пов'язані зі сприятливими кліматичними й кормовими умовами, а також високою пластичністю цих видів. Високі показники успішності розмноження спостерігаються у крука, сірої ворони й галки. Проведено аналіз ооморфологічних показників воронових; виявлено високу варіабельність цих показників, що свідчить про різноякісність їх популяції і гніздових угруповань і відображає високі адаптаційні здатності. З'ясовано особливості сезонного розміщення воронових птахів, характер формування масових скупчень їх на місцях годівлі, ночівель і відпочинку. На контрольних майданчиках простежено багаторічну динаміку чисельності воронових, що гніздяться, зафіксовано зростання чисельності грака, сірої ворони, сойки та крука. Для сороки виявлено період депресії чисельності (1999-2000 рр.). Галка відзначається стабільною чисельністю. Горіхівка є інвазійним видом.

Проаналізовано господарське значення воронових птахів у регіоні, дано оцінку впливу основних факторів середовища на їхню чисельність.

Ключові слова: воронові птахи, розміщення, динаміка чисельності, репродуктивні показники, ооморфологічні показники, успішність гніздування, господарське значення.

АННОТАЦІЯ

Копылова Т.В. «Вороновые птицы Северного Приазовья (размещение, численность, биология, хозяйственное значение). – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата биологических наук по специальности 03.00.08 – зоология. - Институт зоологии им. И.И. Шмальгаузена НАН Украины, Киев, 2010.

В диссертации на основе анализа литературных источников и собственных данных рассматривается современное размещение, динамика численности и биология 7 видов вороновых птиц, встречающихся на территории Северного Приазовья. Проанализированы основные причины изменения численности вороновых птиц за последние десятилетия. В настоящее время в регионе гнездится до 550 тысяч пар вороновых; в неблагоприятные годы численность сороки снижалась в 2-3 раза. Доминирующими видами являются сорока, грак и серая ворона. Выявлены места расположения колоний грача и галки в регионе, большинство которых является многолетними стабильными поселениями.

Проанализированы факторы, влияющие на сроки гнездования, величину кладки и размеры яиц. Впервые на массовом материале проведено изучение размножения вороновых птиц на юге Украины. Высокие репродуктивные показатели связаны с благоприятными климатическими и кормовыми условиями, а также высокой пластичностью этих видов. Высокие показатели успешности размножения наблюдаются у ворона, серой ворони и галки. Проведен анализ

оморфологических показателей вороновых; выявлена высокая вариабельность этих показателей, что свидетельствует о разнокачественности их популяции и гнездовых группировок и отражает высокие адаптационные способности. Изучены особенности сезонного размещения вороновых птиц, характер формирования массовых скоплений на местах кормежки, ночевки и отдыха. На контрольных площадках прослежена многолетняя динамика численности гнездящихся вороновых, отмечен рост численности грача, серой вороны, сойки и ворона. Для сороки выявлен период депрессии численности в 1999-2001 гг. Для галки отмечена стабильная численность. Кедровка является инвазионным видом.

Проанализировано хозяйственное значение вороновых птиц и мероприятий по снижению их численности в регионе, дается оценка влияния основных факторов среды на их численность.

Существование вороновых птиц, особенно в южных частях их ареалов, тесно связано с жизнедеятельностью человека. Разнокачественность, мозаичность и нестабильность антропогенных экосистем предполагает и вызывает формирование у птиц специфических адаптаций, расширение диапазона видовых возможностей за счет освоения новых местообитаний и расширения спектра кормовых ресурсов.

Распугиваемые из санитарных соображений гнездовые колонии грачей и зимние ночевочные скопления в городах юга Украины переместились из центра на окраины, часть грачей стали гнездиться диффузно по 1-2 пары во дворах жилых кварталов центральных районов городов. Ранее не гнездившиеся в городах Северного Приазовья сорока, ворон, серая ворона и сойка в течение трех последних десятилетий интенсивно заселяют городские насаждения. Сорока населяет в городах центральные кварталы чаще, чем парки и частный сектор на окраинах. В течение 5-6 последних лет в скверах и парках, на территории детских садов, больниц стала гнездиться серые вороны. Отдельные пары воронов селятся в городах на мачтах ЛЭП и заводских трубах, на деревьях по периферии города вблизи свалки, мясокомбинатов.

В городах серые вороны, сороки, галки и сойки сформировали собственные экологические ниши, о чем косвенно свидетельствует расположение их гнезд и выбор мест гнездования. Гнезда серых ворон и сорок размещаются в кронах высоких деревьев; гнездовыми нишами галок в городах служат столбы ЛЭП, вентиляционные трубы, чердаки, водонапорные башни, щели в стенах построек, поэтому конкурентных отношений с другими видами обычно не возникает. Сойки гнездятся как в городских парках, так и в насаждениях во дворах и на оживленных улицах.

Таким образом, за последние 20-30 лет в регионе сформировались разные микропопуляции грачей, сорок, соек и галок – оседлые и перелетные. Это можно считать началом их экологической дивергенции, которая может привести со временем к возникновению у птиц морфофизиологических изменений.

Ключевые слова: вороновые птицы, размещение, динамика численности, репродуктивные показатели, оморфологические показатели, успешность размножения, хозяйственное значение.

SUMMARY

Kopylova T.V. Corvine birds of North Priazovye (location, bird numbers, biology, economic value). – Manuscript. Dissertation for the degree of candidate of biological sciences on speciality 03.00.08 – zoology. – I.I. Schmalhausen Institute of Zoology NAS of Ukraine, Kyiv, 2010.

Dissertation deals with the study of the present location, number dynamics and biology of seven species of corvine birds in North Priazovye area. The author of the dissertation analyzes major reasons of the variation in the number of corvine birds for the last decades. At present there are up to 550 000 pairs of corvine birds nestling in the area; in unfavourable years the number of the magpie declined in 2-3 times. Dominant species are the magpie and the rook. There have been determined the places of location of the rook and magpie colonies in the area; most of them are longstanding stable settlements.

There have also been analyzed the factors which influence the terms of nidification, the size of the egg laying and of the eggs themselves. For the first time on the wide-scale material there has been studied the breeding productivity of corvine birds in the south of Ukraine. High reproductive indexes are connected with favourable climatic and feeding conditions and also with high flexibility of these species. High indexes of breeding success are observed among the raven, hooded crow and jackdaw. There have been analyzed oomorphological indexes of the corvine birds; high variability of these indexes has been exposed. The latter proves heterogeneity of their populations and nesting groups; it also demonstrates their high adaptive abilities. The author has studied the features of seasonal location of corvine birds, character of large gathering formation on the places of feeding, roosting time and rest. In the monitoring fields there has been traced the long-term dynamics in the number of the nestling corvine; the growth in the number of the rook, hooded crow, common jay and raven has been marked. There was exposed the depression period in the number of the magpie in 1999-2001. The number of the jackdaw is seen as stable. The nutcracker is invasive species.

There has been also analyzed the economic value of the corvine birds for the region; the author estimates the influence of major environmental factors on their number.

Key words: corvine birds, location, number dynamics, reproductive indexes, oomorphological indexes, breeding success, economic value.